

УДК 35.072.2

В. ЦИМБАЛЮК, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

**МЕТОДОЛОГІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА
ЯК КОМПЛЕКСНОЇ ГАЛУЗІ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ
(засадничі, принципіві положення)**

Анотація. Щодо теоретичних підходів до формування методології інформаційного права як комплексної галузі юридичної науки.

З прийняттям 9 січня 2007 року Закону України (№ 537-V), яким було затверджено Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 – 2015 роки (далі – Основні засади), можна вважати, що в нашій державі на законодавчому рівні усвідомлено необхідність активізації зусиль всього суспільства і окремих його складових стосовно приєднання країни до глобального інформаційного простору, який нині формується під впливом інформатики, комп’ютерних інформаційних технологій.

По суті ці Основні засади, повторюючи сукупно зміст Концепції Національної програми інформатизації (затвердженої Законом України у 1998 р.), на законодавчому рівні, легалізують суспільне усвідомлення сучасного глобального процесу, пов’язаного з інформатикою. Вирішення масштабних, багатогранних завдань розвитку інформаційного суспільства потребує відповідної наукової обґрунтованості для гармонійного поєднання зусиль держави, суспільства, громадян на умовах співвідношення їх потреб та інтересів.

З позиції методології юридико-догматичного підходу зазначені Основні засади можна розглядати як публічно-правову базу інформаційного права в контексті трьох провідних складових його сутності: умовно самостійної сфери суспільних відносин щодо інформації, відносин, які виникають в ході інформаційної діяльності, технологій її реалізації, інформатизації; комплексної галузі правознавства (юридичної науки); і як навчальної дисципліни.

Окремі проблеми методології інформаційного права вже знайшли висвітлення у наукових та навчально-практичних публікаціях. Серед вітчизняних дослідників можна відмітити таких як: І. Аристова, В. Артемов, О. Баранов, В. Барко, К. Беляков, О. Братель, В. Брижко, Г. Виноградова, В. Гавловський, А. Гевлич, В. Желіховський, Р. Калюжний, О. Коваленко, А. Колодюк, Т. Костецька, С. Коталейчук, О. Кохановська, Т. Костицька, Г. Красноступ, І. Кресіна, В. Ліпкан, Ю. Максименко, А. Марущак, П. Мельник, С. Ніколаюк, Н. Нижник, Д. Никифорчук, В. Петренко, В. Попович, І. Рогатюк, В. Селіванов, Р. Томма, М. Швець, В. Шкарупа та інших.

В той же час проблеми формування системних ознак методології науки інформаційного права на інституціональному рівні, безпосередньо, не знайшли належного висвітлення серед вітчизняних дослідників.

Мета цієї публікації – формування системи знань на інституціональному рівні стосовно методології науки інформаційного права як комплексної галузі права.

Виклад результатів дослідження почнемо з проблеми формування специфіки методології. Образно це можна порівняти з будівництвом якоїсь конкретної великої споруди.

При цьому методологія визначає у аспекті загального бачення наявності ескізу, проекту, плану майбутньої будови, методів, засобів, способів її втілення. В аспекті функції методології при формуванні наукових засад певної галузі права її можна порівняти з будівельними ріштованнями, які ставляться в ході будівництва. Після побудови будинку ріштовання знімаються, але загальні ознаки, їх специфіка залишаються в раніше визначених рисах будови, її величини (чи величності), архітектурі тощо. Якщо ріштовання є нікчемним, то і будова, як правило, може мати нікчемні ознаки.

У контексті правознавства та сучасної теорії систем (зокрема теорії великих, складних гіперсистем) пропонується звернути увагу на наступні принципові положення. Оскільки правове пізнання суб'єктом відповідних об'єктів суспільних відносин невіддільне від активної людської діяльності, то з позиції діяльного підходу методології нерідко визначають з урахуванням сутності першого кореню слова, як вчення про множину (а не сукупність) методів людської діяльності, направлених на ефективне досягнення поставлених мети, цілей, підцілей і завдань. При цьому виходять із філософської сутності методології науки. Методологія науки – це і вчення про досягнення істини, і вчення про її застосування, про методи руху знання від теорії до практики [12].

На зазначених засадах пропонується аксіома і постулат, який впливає зі змісту другого кореня слова методології – логос. Тобто методологія має ознаки сутності логіки: логіки наукового пізнання, множини визначених дослідником чи групою дослідників (певною науковою школою) методів стосовно дослідження певних явищ, які є предметом чи об'єктом теоретичного дослідження. За певних обставин може укладатися і угода між дослідниками стосовно розуміння тих чи інших явищ, їх дефініцій, формулювань. Але це ще не означає істинності їх відображення. Нерідко наукова дискусія стосовно методології науки виникає на підставі нових досягнень у певній галузевій науці. При цьому знову пропонуються варіанти визначення змісту певних сутностей явищ, які досліджуються, їх умовності. Подібне здійснюється і у правознавстві, особливо коли виникає потреба формування нових наукових напрямів, галузей юридичних знань. Прикладом цього можна вважати необхідність формування і методології інформаційного права.

1. Методологія інформаційного права є складовою методології правознавства.

Це як визначна теза пропонується вважати і точкою опори інституціоналізації методології інформаційного права. У контексті розвитку теоретичних підходів стосовно формування методології інформаційного права як комплексної галузі юридичної науки пропонується враховувати взаємозв'язок (в аспекті її джерел) з положеннями методології правознавства, загальної теорії права. Визначаючи як аксіому, що наука інформаційного права є складовою правознавства, традиційно пропонується звернутися в першу чергу до методології теорії права, акумулювавши її з методологією управління соціальними системами та методологією науки, яка зумовила формування інформаційного суспільства – інформатикою. Необхідність цього впливає з того, що право в цілому є важливим елементом будь-яких соціальних систем, що у більшості випадків спочатку самоорганізуються, а потім керуються, управляються. В той же час не виключається активна роль у формуванні нових суспільних відносин і адміністративного чинника через право, зокрема публічне, провідну його галузь – адміністративне право. За основу як квінтесенцію методологічних положень пропонується взяти теоретичні міркування П.М. Рабіновича, викладені у його праці [11].

Відповідно до теорії пізнання, теорії права та засад тектології (теорії організації управління соціальними системами) право в цілому як соціальний феномен і кожна його галузь виявляють себе перш за все як організаційний чинник, як діюча науково обґрунто-

вана складова практики суспільних відносин. Правознавство пропонує для застосування певний інструментарій, який вже апробований практикою (підходами, методами, засобами, способами тощо). Сучасне правознавство як наука пропонує багато загальнонаукових методів, категорій, понять що напрацьовані, зокрема, і в інших науках. У першу чергу до таких можна віднести суспільні науки: філософію, історію, соціологію, психологію, культурологію, теорію управління соціальними системами і т. д. Разом з тим, через кумуляцію методологічних положень правознавство створює свою специфічну методологію.

Правові методи, з часом, також запозичуються й іншими науками, особливо науками про суспільство. Це є відображенням взаємозв'язку і взаємопроникнення методологій різних наук. Як приклад, можна навести появу в публічному праві, зокрема на рівні законодавства, нових понять, категорій, дефініцій, що виникають у ході нових суспільних відносин, стосовно нових предметів та об'єктів суспільної діяльності. Як правило, у більшості випадків поява новацій у публічному праві зумовлена розробкою їх на рівні певних наук, наукових дисциплін, теорій, виходячи з практики колізій у суспільних відносинах, які сприймаються їх суб'єктами як делікти (порушення).

Буває і так, що законодавець не дає однозначного формулювання змісту окремих явищ, зокрема і у термінах чи категоріях. Серед іншого, це зумовлено відсутністю однозначного їх формулювання і на науковому рівні. У таких випадках застосовується метод декларативних (чи інформативних) норм, таким чином делегується ініціатива законодавця до науки: визначити їх зміст із сутності практики на доктринальному рівні. При цьому, з точки зору теорії права, на засадах філології, семантики, соціології, когнітології та інших наук дослідниками пропонуються відповідні підходи для наповнення і новим змістом вже існуючих понять. Важливу роль у цьому процесі нині починає відігравати герменевтика [2]. На її методах здійснюється формування засад герменевтики права – теорії формулювання та тлумачення юридичних категорій, їх інтерпретації за природою походження, метою застосування тощо.

Як свідчить практика, будь-яка новація має добрі плоди, коли вона ґрунтується на певних добрих традиціях. До складу добрих традицій методології правознавства пропонується віднести такі, що визнані широким загалом науковців:

- філософсько-світоглядні підходи (ідеалістичний, матеріалістичний, дуалістичний; діалектичний чи метафізичний; визнання чи заперечення існування об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей та можливості і здатності їх пізнання, здобуття істинних знань щодо них);
- загальнонаукові методи – методи, що застосовуються в усіх або у більшості суспільних наук (наприклад, структурний, функціональний методи, метод сходження від абстрактного до конкретного чи від конкретного до абстрактного, формально-логічні процедури, скажімо, аналіз, синтез і т. п.);
- групові наукові методи – методи, що застосовуються лише у певній групі наук, наприклад, тільки у суспільствознавстві (скажімо, метод конкретно-соціологічного дослідження, прикладного системного аналізу тощо);
- спеціальні методи – методи, що прийняті для дослідження предмета лише однієї науки (наприклад, у юриспруденції – це способи тлумачення норм права, своєрідні прийоми структуризації при узагальненні юридичної практики).

Методи дослідження можна також поділити умовно на емпіричні (способи виявлення, фіксування, збирання, систематизації даних, фактів, явищ) і теоретичні (способи

пояснення, тлумачення зібраних даних, побудови понять, концепцій, прогнозів, доктринальних положень, аксіоматики і т. п.) [11].

Групування методів, їх трансформація, агрегація, систематизація вважаються конкретним дослідником як безумовне та необхідне для проведення, на його погляд, повноцінного, всебічного, завершеного дослідження. Кожне угруповання методів може знадобитись на якомусь одному, певному етапі. Тому навіть з цих міркувань методологія має бути множинною і плюралістичною. З цього випливає думка, що роль різних методів пізнання у науковому пошуку неоднозначна, особливо при формуванні нового знання. Може виявитися так, що дослідник, “окрилений” сформованою ним методологією, отримує нове знання тільки для себе. Коли це знання стає надбанням інших дослідників, то може виявитися, що воно зовсім і не нове. Велике розчарування дослідник може отримати, коли виявиться, що сформоване ним знання із застосуванням певної методології зовсім не є й істиною.

Особливо “крах” методології суб’єкта дослідження відчувається тоді, коли істини, сформульовані ним для себе, піддаються критичному аналізу іншими. При цьому критика може бути конструктивною чи неконструктивною. Стосовно цього народна мудрість говорить: *“Не слід спішити відрікатися від своїх сформованих істин, можливо, той, хто їх заперечує, сам помиляється”*; *“Практика – критерій істини”*; або – *“Не кидай перлини серед свиней, вони не знають їх цінності”*. Для подолання розчарувань, на вищому рівні мудрості, можна навести для втіхи дослідника інший народний вислів, який приписують славетному грецькому філософу Сократу: *“Я знаю, що я мало знаю”*; чи інший – *“не можна досягнути неосяжне, хоча до цього потрібно прагнути”*. У будь-якому випадку, дослідник, який поважає себе, дотримується принципу толерантності до думок інших.

Повертаючись у прагматичну площину, пропонується взяти за аксіому, що основи будь-якої методології становить філософський світогляд дослідника, який він отримав як культурну спадщину від свого соціального оточення. Філософсько-світоглядні підходи визначають, як правило, і стратегію дослідника, його загальну спрямованість пізнання предмета дослідження. Вони орієнтують на пошук, відбір, накопичення цілком визначених у соціально-змістовному відношенні фактів і, нарешті (що, можливо і найголовніше), обумовлюють сутність та зміст оцінювання (інтерпретації) отриманих результатів попередників. Без такого оцінювання соціальне пізнання виявляється або неможливим, або непотрібним для життя, або – простими вправами для інтелекту, мета яких отримання задоволення від розумової діяльності (софістикою). Є люди, які вважають себе науковцями, що їх софістика має на меті продемонструвати свою ученість і принизити ученість того, на кого спрямована критика. Щодо таких, як правило, кажуть “сам такий” і не звертають на них увагу (звичайно, якщо софіст не дошкуляє критиканством або його “наукові висновки” не впливають на долю чи свідомість інших).

Узагальнюючи результати дослідження питання пропонується методологію інформаційного права розглядати в контексті методології юридичної науки (правознавства) у трьох аспектах: а) як систему підходів, методів, способів, засобів наукового дослідження правових явищ; б) як вчення (теорії) про їх застосування при вивченні цих явищ; в) як множину доктринальних, концептуальних та окремих теоретичних положень для теоретичного упорядкування практики суспільних відносин у певній сфері (галузі) людської діяльності за предметною її ознакою, що у своїй єдності утворюють нову якість, яка не притаманна сукупності їх як елементів у системі. На зазначеному, як методологічних парадигмах пропонується перейти до розгляду наступного питання проблематики.

2. Сучасні підходи методології вітчизняної юриспруденції стосовно формування методології інформаційного права. У складі правознавства, серед фундаментальних наукових підходів, які знайшли відображення на монографічному рівні стосовно методології формування інформаційного права з чітко визначеною позицією, можна відзначити роботи окремих дослідників.

Так, К. Беляков на засадах адміністративно-правової методології обґрунтовує позицію стосовно доктрини інформаційного права як інституту адміністративного права, який трансформується у новий міжгалузевий комплексний інститут права [1].

О. Кохановська – притримується цивільно-правової методології формування інформаційного права і пропонує розглядати його як підгалузь цивільного права. При цьому не заперечується можливість формування інформаційного права як міжгалузевого комплексного інституту права і висловлюється сумнів стосовно формування інформаційного права як комплексної галузі права [8].

Найбільш аргументованим і перспективним вважається третій підхід, пов'язаний з доктриною інформаційного права як комплексної галузі права, умовно автономної, в системі вітчизняних галузей права [4 – 7, 9]. Стосовно цієї доктрини – переважно можна зазначити науковців, які згуртувалися у Науково-дослідному центрі правової інформатики Академії правових наук України навколо члена-кореспондента Академії правових наук України, професора М. Швеця, дослідників Національного університету державної податкової служби України та ряд інших.

У контексті зазначеного, третього підходу пропонується формування специфіки його наукового інституту – методології: її аксіом, постулатів, концепцій, доктрин, принципів тощо.

У класичному розумінні методології правознавства сучасне інформаційне право, як і будь-яка наука, вже має свій визначений специфічний їй предмет, об'єкти, принципи, науковий понятійний апарат, системні ознаки та інші чинники, що складають її арсенал як комплексної науки і застосовуються для реалізації певної мети та завдань практики правовідносин до інформації. Важливими чинниками методології інформаційного права як складової правознавства вважаються підходи, позиції, методи, способи, технології пізнання предметної галузі.

У практичній площині стосовно формування понятійного апарату інформаційного права пропонується звернути увагу на теоретичні положення такої науки, як герменевтика [2]. Як зазначається у науковій літературі, серед дослідників, які приділили особливу увагу проблемам правового понятійного інструментарію на засадах герменевтики права, виділяється Жан-Луї Бержель. Його теоретичні напрацювання дозволяють вибудувати систему операціональних, логічних кроків, що застосовуються правознавством у науковому і нормативному його аспектах. Серед практичних рекомендацій герменевтики у контексті проблем методології права пропонується звернути увагу на такі. Перед тим як давати юридичне визначення будь-яких понять, слід звертати увагу на два методологічні положення, які вважаються основою герменевтики права, у контексті дименціональної онтології [10]:

- одне й те ж об'ємне поняття (предмет дослідження), яке проектується із конкретного виміру в різні по відношенню до нього виміри (площини), відображається в цих проекціях так, що різні проекції можуть суперечити одна одній (наприклад, зазначимо співвідношення таких термінів як: “право”, “закон” та “юстиція”; “безпека” та “забезпечення”; “інформація”, “дані”, “відомості” тощо);

- якщо різні об’ємні поняття (як предмети дослідження) спроектувати на одну площину, то вони відобразяться у своїх проекціях так, що ці проекції будуть не суперечити за формою, але будуть багатозначні за змістом (наприклад, слова “поняття”, “категорія”, “термін”, “дефініція”, інші слова, подібні до них за змістом чи сутністю).

Приведення методології права як науки у відповідність із соціальними реаліями інформаційного суспільства потребує усвідомлення нових парадигм, передусім сформованих методологією інформатики та її материнською наукою – кібернетикою.

Так, методологія сучасної інформатики у поєднанні з методологією кібернетики й інформаціології стають головними чинником звільнення від деяких догматичних положень у методології традиційного правознавства, їх заідеологізованості, плюралізму в систематизації методів дослідження, пізнання, зокрема і на засадах теорії інформації. Основною ознакою формування методології інформаційного права України можна вважати парадигму стосовно свободи наукової творчості. Вона розглядається необхідною передумовою об’єктивності пізнання сучасних суспільних інформаційних відносин, які формуються під впливом здобутків науково-технічного прогресу, зокрема, у сфері інформатики, кібернетики, комп’ютерних наук.

Перехід від уніфікованої, єдино дозволеної, “одержавленої” методології до розмаїття методологічних засад в Україні поширюється, так чи інакше, й на правознавство. Демоніфікація, або, так би мовити, роздержавлення методології, – безперечно, плідний процес, який збагачує, демократизує пошуки істини, вивільняє та стимулює дослідницьку енергію, дозволяє більш повно і всебічно досягнути загальний предмет дослідження – специфічні правові відносини, які виникають в інформаційному суспільстві. Вже сьогодні можна зафіксувати позитивні результати цього як тенденції. Вони втілені, зокрема, у переосмисленні “класичних” і запровадженні нових понять загальнотеоретичного у вітчизняному правознавстві. Так, наприклад, основою розвитку української філософії права та теорії права стала парадигма “верховенство прав людини”. Це знайшло відображення і в новому законодавстві, зокрема на рівні Конституції України, у тому числі стосовно різних проявів інформаційної діяльності.

Але при формуванні методології інформаційного права пропонується звернути увагу на застереження П.М. Рабіновича [11], що методологічний плюралізм не повинен перетворюватись на методологічний анархізм, на методологічну нерозбірливість, сваволю, “всеїдність”. Наприклад, якщо йдеться про можливість застосування у правознавстві математичних методів, то навряд чи можна не погодитись із твердженням: перш ніж рахувати, треба визначити, а що ж, власне, слід рахувати? На останнє запитання не зможе дати відповідь будь-яка суто математична наука. Означена ситуація (а її симптоми можна подекуди спостерігати як у правознавстві, так і в інших суспільних науках сучасної України) не наближає, а віддаляє від положень, адекватних предмету пізнання, гальмує формування практично корисних результатів. Запобігти таким небажаним “втратам” у ході дослідницького процесу можна, як видається, за умов дотримання загальнометодологічних постулатів, визначених у теорії права, які трансформуються і стосовно формування методології інформаційного права:

Перший – об’єктивна обумовленість обраних методів дослідження його *основним предметом*: інформацією у всіх її технологічних різновидах об’єктивного виразу, у суспільних відносинах. Предмет дослідження, певна грань, сторона, аспект *об’єкта дослідження* – суспільних відносин, які виникають у процесі інформаційної діяльності, визначає і дослідницькі методи, межі їх застосування, придатності та прийнятності.

Другий постулат – прагматизм дослідження: необхідність встановлення єдиної істини, вірогідність якої можна довести й перевірити за допомогою певного об'єктивного критерію практики правовідносин стосовно інформації. При цьому пропонується звертати увагу на поняття істинності, інтерпретувати її як відповідність суспільствознавчих положень об'єктивним інтересам (потребам) окремих людей або окремих частин соціально неоднорідного суспільства. За таких умов слід визнавати плюралізм істин: їх буде стільки, скільки існуватиме видів таких “часткових”, групових інтересів. У цьому аспекті функція методології зводиться до того, щоб “плюралізм” не став своєрідним проявом агностицизму й виправданням будь-яких акцій, аби тільки вони відповідали чийсь інтересам.

Третій постулат – неодмінним показником прийнятності, евристичності певного дослідницького підходу, методу є його спроможність наближувати, приводити до розкриття соціальної сутності явищ, що вивчаються (а не до приховування, затушовування їх). При цьому здатність правового явища покликана задовольняти інтереси хоча і соціально неоднорідного, але всього суспільства (у деяких випадках – всіх громадян у державі). Стосовно цього як аксіому можна вважати метапринцип реалізації правовідносин – співвідношення інтересів особи, суспільства, держави, світового співтовариства.

Наведене як положення методології інформаційного права можна розглядати у наукознавчому аспекті, як аксіому, що будь-які новації стверджуються через реалії дослідницької практики багатьох поколінь вчених. Проте в сучасних процесах плюралізації суспільствознавчих (зокрема, правознавчих) методів зазначена аксіома нерідко ігнорується, внаслідок чого виникають ситуації методологічного безладдя, хаосу. Ці, можна сказати, методологічні аномалії найчастіше є наслідком переоцінки свого обсягу знань певним дослідником, коли він вважає тільки себе критерієм істини.

Зазначене знаходить прояв у тому, що застосовуються тільки так звані певні загальнонаукові методи дослідження поза межами їх застосування. Під тиском “наукового авторитету” (свого чи чужого) нав'язується іншим абсолютизація та гіперболізація певних відомих евристичних можливостей. При цьому нерідко ігноруються нові закономірні залежності між предметом і методом дослідження. Наприклад, бездумне “оприроднювання” законів і принципів соціальних явищ (зокрема, космізації, фізикалізації, біологізації дослідницьких засад щодо права) призводить до механічного застосування методів точних наук у виведенні закономірностей суспільного розвитку: безпосередньо з положень природничих наук до певних фізичних явищ.

Надмірна (а отже, і соціально беззмістовна) схоластика, абстрактизація понять про досліджувані соціальні явища (шляхом застосування сутностей тільки так званих загальнолюдських цінностей, без конкретно історичної сутнісної інтерпретації, розшифрування змісту понять, що позначаються такими термінами) призводить до того, що право втрачає головну свою функцію як зрозумілий для всіх регулятор суспільних відносин. Те, чи мають правові поняття (скажімо, абстрактне поняття прав людини) дійсно загальноно, а не частково людське значення, виявляється лише з їх “приземленням”, тобто коли вони застосовуються у конкретних умовах місця й часу, якими, власне, й визначається соціально змістовне розуміння, змістовне наповнення відповідних загальнолюдських цінностей. А вони ж, як свідчить практика, нерідко бувають досить неоднозначними, неодноманітними у сприйнятті різними дослідниками. Стосовно цього можна відзначити ментальні ознаки дослідника, які сформовані під впливом культури його соціального оточення.

Четвертий постулат, який пропонується враховувати при формуванні методології інформаційного права, виводиться із з'ясування факторної “зрівнялівки”, тобто прокламування рівнозначності, однаковості впливу на досліджуване явище численних різноманітних чинників, від яких воно так чи інакше залежить. У такий спосіб затушовуються відмінності між необхідними й випадковими зв'язками явищ, створюється ґрунт для заперечення й дискредитації поняття об'єктивного закону суспільства або підміни його більш широким (хоча менш змістовним) поняттям залежності.

П'ятий постулат методології інформаційного права впливає з доктринальних положень, які знаходять негативний прояв у так званій методологічній зрівнялівці: проголошення абсолютної рівнозначності, рівноцінності усіх методів дослідження, заперечення будь-якої їх субординації, ієрархії, залежності, системності (у той час, як таке об'єктивно зумовлюється наявністю різних рівнів, багатоаспектністю досліджуваних явищ).

Шостий постулат можна визначити як намагання уникати термінологічної мімікрії, тобто словесного “перевдягання”, як-то кажуть, зміни “вивісок” дослідницьких підходів і методів. Йдеться про випадки, коли внаслідок своєї рідної термінологічної алергії колишні назви (справді дискредитовані спотвореною практикою застосування позначуваних ними понять) замінюються іншими, новітніми, які, хоча й звучать надто модерно, проте реально застосовуються, інтерпретуються у тому ж значенні, яке було задекларовано зовні у минулому. Викладене свідчить про вимоги дотримання певної наукознавчої, методологічної дисципліни але, безперечно, не формально уніфікованої і не “одержавленої”. З цього впливає наступний постулат.

Сьомий постулат – звільнення методології від ідеологічної заангажованості. Але це не означає свободу від фактологічної, логічної, і, врешті-решт, істинності наукової дисципліни, свободу від необхідності вдаватися до такого визначального критерію правильності методології, як реальні наслідки впровадження її результатів у методологію формування суспільної практики.

Восьмий постулат – його сутність зводиться до того, що саме практикою, через світогляд її суб'єктів вирішується, якою ж бути методології тієї чи іншої науки. До речі, практика найпереконливіше доводить, що ніколи не існувало, не існує і не існуватиме універсальної методології соціального пізнання, абсолютно нейтральної в соціально орієнтованому, змістовному відношенні. Методологія, так би мовити, не може бути соціально дистильованою, очищеною від залежності, від впливу з боку загального світогляду, переконань і установок дослідника. Світогляд є конкретним продуктом певних соціальних і природних умов, обставин життя його носія або тієї частини суспільства, інтересам якої об'єктивно відповідають, слугують результати дослідження.

Дев'ятий постулат – можна сформулювати як дотримання вимог стосовно того, що формування інформаційного суспільства – необхідна передумова ефективності евристики та плюралізації методології інформаційного права. При цьому, на умовах кібернетичного принципу – зворотності зв'язку визначається й інновативність практичної діяльності (практика) як важливої ланки процесу пізнання. Саме практика забезпечує перевірку надійності і ефективності будь-якого методу, що розроблений тією чи іншою наукою.

На зазначених методологічних положеннях науки інформаційного права пропонується розглянути методологічні положення практики правового забезпечення формування інформаційного суспільства.

Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні комплексно, в адміністративно-правовому і політологічному аспектах та в контексті теорії управління соці-

альними системами й теорії державного управління можна розглядати як концептуальну основу практики формування інформаційного права. Перш за все розбудову інформаційного суспільства слід розглядати як один з *пріоритетних напрямів державної політики*. Основні засади можна вважати і законодавчо визначеними основами методології практики подальшої інформатизації в країні: *основними стратегічними цілями розвитку інформаційного суспільства*. Ці стратегічні цілі пропонується викласти у наступній послідовності:

Державне упорядкування на публічно-правовому рівні суспільних відносин стосовно впровадження здобутків інформатики: охорона і захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації; охорони і захисту інформації про особу; підтримка демократичних інститутів стосовно розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Державне стимулювання впровадження здобутків інформатики в різні гуманітарні сфери: створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля; збереження культурної спадщини України через її електронне документування; підтримка застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) традиційними та новими засобами масової інформації (е-газети, е-журнали, е-книги, е-бібліотеки тощо); мінімізації ризику так званої “інформаційної нерівності” в суспільстві та інше.

Державне стимулювання, електронної економіки (е-економіки): прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентоспроможних ІКТ в усі сфери суспільного життя, традиційні галузі економіки України; пріоритетна державна підтримка нових секторів економіки, пов'язаних з виробництвом комп'ютерної техніки, комп'ютерних програм, комп'ютерних баз даних та нових засобів торгівлі, надання фінансових і банківських послуг, які отримали умовну назву – електронних (е-торгівля, е-банкінг і т. п.) тощо.

Державне стимулювання впровадження здобутків інформатики у різні сфери управління суспільством: в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування; забезпечення розвитку інформаційної культури державних службовців (у тому числі в контексті комп'ютерної та інформаційної грамотності населення), створення системи їх подальшої освіти без відриву від виконання покладених на них функціональних обов'язків, орієнтованої на застосування новітніх ІКТ, формування всебічно розвиненої особистості; розвиток національної інформаційної інфраструктури державного управління та її інтеграція із світовою інфраструктурою міждержавних відносин; застосування ІКТ для вдосконалення державного управління стосовно відносин між державою і громадянами, становлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами (е-урядування); досягнення ефективної участі всіх регіонів у процесах розвитку інформаційного суспільства шляхом децентралізації та підтримки регіональних і місцевих ініціатив.

У контексті упорядкування правовідносин зазначене можна розглядати як пріоритети інформаційного права як нової комплексної галузі юридичної науки, які потребують ґрунтовної теоретичної розробки для *вдосконалення законодавчого регулювання інформаційних відносин* у цілому та *покращання інформаційної безпеки* в умовах застосування новітніх комп'ютерних інформаційних технологій зокрема.

В аспекті формування та розвитку методології інформаційного права пропонується розглядати розділ загальних положень Основних засад. У них, серед іншого, зазначено, що ступінь розбудови інформаційного суспільства в Україні порівняно із світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає потенціалу та можливостям України. Це зумовлено, серед іншого, недостатнім рівнем якісного розвитку нормативно-правової бази інформацій-

ної сфери, зокрема і невирішенням у повному обсязі питань охорони та захисту авторських прав на комп'ютерні програми, відсутністю системних державних рішень, спрямованих на створення національних інноваційних структур (центрів, технополісів і технопарків) з розробки конкурентоспроможного комп'ютерного програмного забезпечення.

Основними завданнями розвитку інформаційного суспільства в Україні визначено ієрархію пріоритетів, які можна розглядати методологічною основою розвитку інформаційного законодавства в державі: сприяння кожній людині через застосування сучасних ІКТ у створенні інформації і знань, користуванні та обмінюванні ними, вироблених товарів та надання послуг, повною мірою реалізуючи свій потенціал, підвищуючи якість свого життя, сприяючи сталому розвитку країни на основі цілей і принципів, проголошених Організацією Об'єднаних Націй, Декларації принципів та Плану дій, напрацьованих на Всесвітніх зустрічах на вищому рівні з питань інформаційного суспільства (Женева, грудень 2003 року; Туніс, листопад 2005 року), та Постанови Верховної Ради України від 1 грудня 2005 року “Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні”.

Основні напрями розвитку інформатизації в Україні можна систематизувати у такі блоки: 1) надання кожній людині можливості для здобуття знань, умінь і навичок з використанням ІКТ під час навчання, виховання та професійної підготовки; створення умов для забезпечення розвитку інформаційної культури стосовно комп'ютерної та інформаційної грамотності усіх верств населення; 2) формування та впровадження правових, організаційних, науково-технічних, економічних, фінансових, технологічних, методичних умов розвитку інформаційного суспільства в Україні з урахуванням світових тенденцій; всебічний розвиток загальнодоступної інформаційної інфраструктури на засадах сприяння вітчизняному виробництву новітніх ІКТ та інформаційно-телекомунікаційних систем, подолання технічної і технологічної залежності від зарубіжних виробників; 3) забезпечення вільного доступу широких верств населення до телекомунікаційних послуг, зокрема до Інтернету, ІКТ та інформаційних ресурсів загального призначення; 4) збільшення різноманітності та кількості послуг населенню та бізнесу, що надаються за допомогою ІКТ; 5) створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів на основі врахування національних, світоглядних, політичних, економічних, культурних та інших аспектів розвитку України; формування системи мотивацій щодо впровадження і застосування ІКТ для широкого попиту на такі технології у більшості сфер життя суспільства; забезпечення участі громадськості в побудові інформаційного суспільства на засадах принципів реалізації конституційних прав людини, суспільства та держави в інформаційній сфері; розробка та впровадження системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства в Україні з внесенням відповідних змін у систему державних статистичних спостережень, узгодження їх з міжнародними стандартами і методологією та щорічним їх оприлюдненням.

Запровадження методів взаємодії учасників побудови інформаційного суспільства. Це передбачає, що суспільство розбудовується за умови співпраці і солідарності громадян, приватного сектору економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, відповідних об'єднань громадян. При цьому органи державної влади визначають пріоритети розвитку, забезпечують їх досягнення і всебічну підтримку, координують та стимулюють виконання завдань, формують законодавчу базу і контролюють її виконання всіма учасниками побудови інформаційного суспільства.

Приватному сектору економіки відводиться роль забезпечення впровадження та застосування ІКТ у більшості сфер суспільного життя, вдосконалення інформаційної інфраструктури, надання інформаційних та комунікаційних послуг тощо.

Важлива роль відводиться об'єднанням громадян: підтримка взаємодії громадян з органами державної влади, органами місцевого самоврядування і приватним сектором економіки у питаннях забезпечення справедливого та рівного доступу до інформаційних і комунікаційних послуг; формування громадської думки про пріоритети та перспективи розвитку інформаційного суспільства; сприяння через приватний сектор економіки та державу встановленню і розширенню взаємовигідних відносин з міжнародними організаціями, у тому числі з міжнародними фінансовими установами, які відіграють провідну роль у розвитку глобального інформаційного суспільства та оцінці прогресу в цій сфері.

Здійснення кодифікації інформаційного законодавства в Основних засадах визначено як важливу складову Національної політики розвитку інформаційного суспільства в Україні, яку умовно можна вважати складовою державної політики – державною інформаційною політикою. Законодавче забезпечення інформаційного суспільства покликано підвищити ефективність його розвитку. Для цього законодавцем пропонується створити цілісну систему законодавства, гармонізовану з нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства.

При кодифікації інформаційного законодавства пропонується керуватися загальними принципами Конституції України, а також базуватися на наступних принципах інформаційної діяльності: свободи створення, отримання, застосування та поширення інформації; об'єктивності, достовірності, повноти і точності інформації; гармонізації інтересів людини, суспільства та держави в інформаційній діяльності; обов'язковості публікації інформації, яка має важливе суспільне значення; обмеженні доступу до інформації виключно на підставі закону; мінімізації негативного інформаційного впливу та негативних наслідків функціонування ІКТ; недопущенні незаконного поширення, застосування і порушення цілісності інформації; гармонізації інформаційного законодавства з усією системою вітчизняного законодавства.

Основними засадами передбачається включення до проекту **кодифікованого законодавства України про інформацію** розділів, серед яких обов'язково повинні бути: про засади електронної торгівлі; правову охорону і захист прав на зміст комп'ютерних програм; удосконалення охорони і захисту прав інтелектуальної власності, в тому числі авторського права при розміщенні та застосуванні творів в Інтернеті; про охорону і захист баз даних; дистанційне навчання; телемедицину; надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним та фізичним особам інформаційних послуг із застосуванням Інтернету; комерційну таємницю тощо.

У проекті кодифікованого законодавства України про інформацію також повинні знайти відображення питання системної інформатизації, зокрема з урахуванням вимог щодо: надання органами державної влади та органами місцевого самоврядування юридичним та фізичним особам інформаційних послуг із застосуванням Інтернету; запровадження електронного документообігу та електронного цифрового підпису; дистанційного навчання; телемедицини; електронних платіжних систем; електронного бізнесу; електронних бірж, аукціонів і депозитаріїв.

Зазначені основні напрями розвитку інформаційного суспільства в Україні пропонується розглядати як інституціональні методологічні чинники інформаційного права України як комплексної галузі вітчизняного права, що повинні знайти практичне відображення у реформі інформаційного законодавства, яке пропонується розвивати на ме-

тодології систематизації через кодифікацію, а не на методології сукупного нарощування обсягів законів та підзаконних нормативно-правових актів. У цьому зв'язку більш практичним вбачається реалізація ідеї розробки проекту Кодексу України про інформацію (а не проекту Інформаційного кодексу України), необхідність чого визначена у пункті 2 Розділу III Основних засад, та внесення змін і доповнень у інше чинне законодавство, у тому числі кодифіковане, на засадах теорії формування великої гіперсистеми права про діяльність щодо інформації, технологій її створення, поширення, отримання, зберігання, обробки тощо.

Використана література

1. Беляков К. Управление и право в период информатизации. – К., 2001.
2. Берков В.П. Введение в герменевтику. – М., 2006.
3. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права. – Ужгород, 2003.
4. Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій. – К. НАВС України, 2000.
5. В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов. е-майбутнє та інформаційне право; За ред. М.Швеця // 2-е вид., доп. – К.: НДЦПІ АПрН України. – 2006. – 302 с. //www.bod.kiev.ua.
6. В. Брижко, О. Гальченко та ін. Інформаційне суспільство. Дефініції: *людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція*; За ред. Р.А. Калюжного, М.Я. Швець. – К., “Інтеграл”, 2002 р. – 220 арк.
7. Інформатизація управління соціальними системами – К., 2003.
8. Кохановська О.В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: Монографія. – К., 2006.
9. Основи інформаційного права України. – К.: Знання, 2004.
10. Суслов В.А. Герменевтика права // Правоведение. – 2001. – № 5 (238). – С. 4-12.
11. Рабинович П.М. Основи загальної теорії права і держави: Навч. посіб. – К., 2001. – С. 168-173.
12. Философский энциклопедический словарь. – М., 1983. – С. 247.

~~~~~ * * * ~~~~~